

Стварање*

Свијет је створен Божанском вољом. Он је иноприродан Богу. Он постоји изван Бога "не по мјесту, него по природи" (Свети Јован Дамаскин). Ова једноставна одређења вјере нас управо приводе бескрајној тајни. Као што је тајна Битије Божије – тако је тајна и битије твари, реалност бића које је изван у односу на божанску свудаприсутност, слободно у односу на Божије свемогућство, савршено ново по свом унутарњем садржају пред лицем Тројичне пуноће, једном ријечју, то је реалност нечега *другачијег него што је Бог*, неразорива онтолошка згуснутост *другога*.

Једино хришћанство, или тачније, јудео–хришћанска традиција влада потпуним поимањем тварног. Стварање "из ничега" (ex nihilo) је догмат вјере. Свој први израз та вјера је нашла у Библији, у Другој Макавејској (7, 28), гдје мајка, подстичући сина на мучеништво, говори: "погледај небо и земљу, и све што је на њима, и знај да је све то Бог створио из ничега (εκ ουκ ουτων, "из не сушних" – по преводу Седамдесеторице). Ако се подсетимо, да је ουκ – радикално одрицање, које, за разлику од друге одречне речце μη не оставља ни најмање мјеста за недоумицу, и да се оно овдје употребљава систематски, супротно правилима граматике, онда можемо да процјенимо сву изразитост тога ουκ. Бог није стварао из нечега, већ из ничега, из "небитија".

Ничега сличног нема у другим религијама или метафизичким системима: у неким учењима творачки акт се извршава, исходећи из неке могућности саздавања битија, која је од искони препуштено вољи демијургу. Таква је у античкој философији "првобитна" материја, коју обликује непромјениво битије. Материја сама по себи не постоји (суштаствује); она је чиста могућ-

ност битија. Разумије се, то је оно "небитије" – μη ον а не οοκ ον: то јест, није апсолутно ништа. Одржавајући се, материја поприма некакво обличје истине, постајући као неко слабо подсјећање на свијет идеја. Такав је прије свега Платонов дуализам, а такво је, с неким незнатним разликама, вјечно "обликовање" материје код Аристотела.

У другим учењима сусрећемо идеју стварања као божански процес. Бог ствара из Самог Свог бића, перјетко путем првобитне поларизације, која проузрокује сву многообразност васељене. Свијет је овдје појава или еманација Божанства. Таква је основна концепција хиндуизма, коју изнова видимо у јелинском гносису, коме је веома блиско мишљење Плотина, а које је устремљено монизму. Овдје космогонија постаје теогонија. У свом постепеном нисходећем "згушњавању", Апсолут из етапе у етапу постаје све више односан, пројављујући себе у свијету, низводећи себе до њега. Свијет, то је пали Бог, који тежи да поново постане Бог. Свијет настаје или као нека последица тајанствене катастрофе, коју би могуће било назвати посрнућем Бога, или као унутрашња нека неопходност, неке непознате космичке "тежње", у којој Бог тежи потпуном познању Самог Себе, или у резултату мијена временских циклуса, "отварања" и "затварања" Бога у Самог Себе, као довољних самом Богу.

У обије те варијанте не налази се идеја стварања "из ничега" – ex nihilo. У хришћанском учењу сама материја је створена. Та тајанствена материја, о којој говори Платон, она може бити појмљива само помоћу "додатних идеја–појмова", та чиста могућност битија је и сама тварна, како је изврсно показао блаж. Августин. С друге стране, како би тварно могло имати нетварни супстрат? Како би оно могло бити некакво дублирање Бога, ако је оно по самој својој суштини нешто *друго него што је Бог*.

Према томе, стварање је слободан акт, даровани Божији акт. Оно за Божанску суштину није условљено никаквом "унутарњом неопходношћу". Чак и те моралне побуде, којима се понекад труде да образложе стварање, лишене су смисла и неукусне су. Бог Тројица је пуноћа љубави. Да би излио Своју љубав, Он се не нуждава у "другом", зато што је други, већ у Њему, кроз узајамно прожимање ипостаси. Бог је зато Творац, што је то зажељео да буде. Име "Творац" је другостепено у односу на три имена Тројице. Бог је, превјечно Тројица, но није превјечно Творац, како је за Њега мислио Ориген, који је био занесен цикличним схватањима античког свијета, чиме је Бога и ставио у

зависност од тварног. Ако нас на неки начин збуњује идеја стварања, као савршено слободног акта, узрок је једино у томе, што наша гријехом извитоперена мисао изједначава слободу са самовољом, и онда нам Бог заиста изгледа као неки тиранин који је опеједнут фантазијама. Но ако за нас слобода, неповезана са законима створеног свијета (унутар кога пребивамо), представља разарање бића злом самовоље, то за Бога, трансцедентног творевини, слобода је бесконачно добра – она призива битије у живот. Управо у творевини видимо поредак, устремљеност циљу, љубав – све супротстављено самовољи. У творевини се управо пројављују та Божанска "својства", која немају ничег заједничког с нашом псевдо-слободом. Само Божије битије се одражава на твари и призива твар на саучествовање у Његовом Божанству. За оне који пребивају у тварном свијету, овај Божански призив и могућност одзива на њега, јављају се као јединствено оправдање творевине.

Стварање "из ничега" (ex nihilo) јесте акт Божанске воље. Зато га Св. Јован Дамаскин противставља рођењу Сина. "Пошто је рађање, – говори он – дејство природе и исходи из саме Божанске суштине, оно мора бити беспочето и првјечно, иначе би рађање произвело промјене; био би Бог "до" и Бог "после" рађања. Бог би се умножио. Што се пак тиче стварања, оно је дјело Божанске воље и због тога није савјечно Богу. Јер је немогуће, да оно што је призвано из небића у биће, буде савјечно Ономе, што је Само беспочетно и вјечно. Стварање свијета није неопходност. Бог је могао и да га не створи. Али необавезујуће за само тројично биће, стварање обавезује творевину на постајање и то на постајање за свагда; будући условљена од Бога, твар је сама за себе "безусловна", јер је Бог слободно створио твар онаквом, каква она треба да буде.

Тако се пред нама показује савршени смисао Божанског дара. Ако употребимо аналогију (но у тој аналогији се крије сав смисао стварања), тај дар је сличан дарожљивости поете. "Поета неба и земље" – можемо рећи о Богу, ако дословно преведемо са грчког текст Символа Вјере. Тако ми можемо проникнути у тајну тварног битија: стварати – то не значи рефлектовати се у огледалу, чак ако је огледало првобитна материја; то такође и не значи непотребно раздробљавање, да би затим све изнова у Себи сабрао; стварати значи произвести *ново*; стварање је, ако се тако можемо изразити, ризик новог. Када Бог изводи не из Самога Себе нови "садржај", слободни садржај – то је врхунац

Његовог творачког дејства; божанска слобода се актуелизује у стварању тога највишег ризика – у стварању друге слободе.

Ето због чега се не може објективирати првобитно "ништа". Nihil овдје просто означава оно што "до" стварања уопште "изван" Бога није постојало. Или тачније, да су и "изван" и "до" апсурдни јер су они условљени управо стварањем. Покушати умствовати то "изван" значи сударити се с "ништа", то јест са немогућношћу умствовања. То "изван" постоји само благодарећи стварању, и оно јесте та сама "просторност" која и чини стварање. Такође је немогуће себи представити, што је било "до" стварања: у Богу "почетак" нема смисла, већ се он појављује истовремено с тварним битијем; управо акт стварања и успоставља вријеме, са својим категоријама "до" и "после". Како "изван", тако и "до" се свде на то nihil које укида мисао. И једно и друго – рекли би Немци – јесу "гранични појмови". Стога је сва дијалектика битија и небитија апсурдна. Небитије нема своје сопствено суштествовање (што би уосталом било, противречност in adjecto). Оно је саодносно са самим тварним битијем, које је необјашњиво самим собом, а ни Божанском суштином, већ једино Божанском вољом. То одсуство сопственог узрока и јесте небитије. Тако, непокретна, непревазилазива за твар – то је њен однос к Богу; а у односу на саму себе, она се пак своди на nihil.

"Ново" твари не додаје ништа Божијем битију. У нашим схватањима ми баратамо супротностима, у сагласности са "тварним" принципима мишљења, али се не може извести спајање Бога и васељене. Дужни смо овдје да мислимо у аналогијама, истовремено наглашавајући саоднос и разликовање: јер твар постоји само у Богу, у његовој творачкој вољи, која управо и чини њу различитом од бога, то јест тварју. "Тварна суштества" су утврђена на творачкој ријечи Божијој, као на дијамантском мосту, под безданом божанске бесконачности, а над безданом својега сопственог небитија (Филарет Московски).

* Преведено из Богословские труды, VIII сборник, Москва 1972., стр. 144–146.

Са руског превео Саво Денда
Рецензија превода Родољуб Лазић